

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ УМОВИ
СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ
І МОЛОДІ З ВАДАМИ РОЗУМОВОГО
РОЗВИТКУ В АДАПТИВНОМУ
ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ**

Приходько Тетяна

Національний університет фізичного виховання і спорту України

Аннотация

Целью исследования является изучение организационно-методических особенностей условий социализации детей и молодежи с отклонениями умственного развития в адаптивном физическом воспитании, анализ методических подходов и рекомендаций по адаптивному физическому воспитанию, которые содействуют успешной социализации, психологической и двигательной базы для дальнейшей социальной адаптации детей и молодежи с интеллектуальной недостаточностью, поиск новых более действенных средств адаптивного физического воспитания (отдельных упражнений, комплексов, видов и другое) для социализации, которые учитывают особенности каждого ребенка.

Ключевые слова: адаптивное физическое воспитание, умственная отсталость, средства физического воспитания, деятельность, двигательная активность.

Annotation

The aim of research is to study organizing – methodical peculiarities of conditions for socialization children and young people with mental disabilities in adaptive physical education, analysis of methodical approaches and recommendations in adaptive physical education, to find out and motivate (ground) opportunities for physical training lessons which promote efficient socialization, setting psychological and quick basis for further social adaptation of children and young people with intellectual disability, to search new the most effective means of adaptive physical education (special exercises, complexes, kinds and the like) for socialization taking into consideration every child's peculiarities.

Key words: adaptive physical education, mental retardation, socialization, society, means of physical education, activity, physical activity.

Постановка проблеми.

Зі всіх порушень здоров'я людини розумова відсталість є розповсюдженою. У світі налічується понад 300 млн. людей з розумовою відсталістю. На даний час значно зріс інтерес до проблеми допомоги дітям і молоді з інтелектуальною інвалідністю, адже ставлення до людей з такими вадами характеризує рівень зрілості та моральний стан суспільства.

До недавнього часу проблеми цієї доволі значної категорії населення ігнорувались, але в результаті поступової гуманізації суспільства, була прийнята “Загальна декларація прав людини”, яка надає право інвалідам на повну і рівну участь у всіх ланках життя суспільства.

Проблеми потенційних можливостей осіб з розумовими вадами, пристосування їх до життя, їх соціалізації набувають все більшої суспільної значущості.

У 1971 році Генеральна Асамблея ООН прийняла Декларацію про права розумово відсталих осіб, основна увага в якій звертається на медичне, економічне забезпечення інвалідів, проголошується «право на опіку для розвитку своїх можливостей» і можливість «продуктивно працювати».

У Державній Національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) наголошується на необ-

хідності вдосконалення освіти дітей з особливостями психофізичного розвитку в системі закладів суспільного виховання, забезпечення їхньої повноцінної життєдіяльності та соціальної адаптації, розвитку адаптаційних можливостей.

Сьогодні актуальною є проблема соціалізації розумово відсталих дітей, формування в них зрілих особистісних якостей і рис характеру. Особливості психофізичного розвитку та мовленнєвого розвитку цієї категорії дітей ускладнюють формування в них моральних уявлень і понять, відповідних якостей, ставлення до власної поведінки, її порушення. Вади розумового розвитку неоднозначно впливають на процес становлення дитини як особистості, на характер формування її суспільних зв'язків. Тому для всебічного розвитку таких дітей необхідно створювати спеціальні умови, які сприяли б розвитку всебічно розвинутої особистості, готової до життя. Процес соціалізації – це процес взаємодії особистості та суспільства. Актуальність дослідження полягає в тому, що існує обмежена кількість методичних і практичних рекомендацій для вчителів адаптивного фізичного виховання, тренерів, батьків, які працюють і живуть з дітьми із порушеннями інтелектуального розвитку. Лише частково описано про розвиток деяких життєво необхідних фізичних якостей у розумово відсталих дітей. В корекційній (спеціальній) освіті відбувається така ситуація, що викладачі адаптивного фізичного виховання користуються літературою, посібниками і підручниками для викладачів масової загальноосвітньої школи, оскільки література для викладачів адаптивного фізичного виховання в спеціальних школах майже відсутня, а в тих, що є, приділяється увага визначенню рівня розвитку рухової сфери аномальних дітей і окремим методичним аспектам занять.

Зв'язок з науковими темами, планами. Проблематика роботи відповідає плану науково-дослідницької роботи кафедри теорії і методики фізичного виховання Національного університету фізичного виховання і спорту України та «Зведеного плану науково-дослідницької роботи у сфері фізичного виховання і спорту на 2011-2015 рр.» по темі: «Вдосконалення програмно-нормативних засад фізичного виховання в навчальних закладах» № держ. реєстрації 0111V001733.

Мета дослідження – вивчення організаційно-методичних особливостей умов соціалізації дітей та молоді з вадами розумового розвитку в адаптивному фізичному вихованні за даними літературних джерел.

Методи дослідження – аналіз науково-методичної літератури та матеріалів мережі Інтернет; метод порівняння та зіставлення.

Результати досліджень. Аналіз наукової літератури та останніх досліджень організаційно – методичних умов соціалізації особистості дітей і молоді з вадами розумового розвитку в адаптивному фізичному вихованні виявив, що ця проблема найменш досліджена, питання мало висвітлені.

Первинно в дослідженнях приділялась увага корекції психофізичного розвитку, рухового апарату засобами адаптивного фізичного виховання для осіб з вадами зору (А. Б. Данків, 2012; В. І. Кемкіна, 2012; Ю. Фурман, 2012; Ю. Юрченко, 2013 та ін.); для осіб з вадами слуху (А. І. Сторожик, 2013; Г. Г. Маланчук, 2011; В. В. Вербіна, 2011 та ін.); з порушеннями опорно – рухового апарату (В. А. Кашуба, З. Х. А. Насраллах, 2008; Л. В. Шапкова, 2003; М. Єфименко, 2012; В. А. Кашуба, 2010 та ін.).

Для осіб з вадами інтелекту наукові дослідження відбувалися в галузі корекційної педагогіки,

психології, де акцент робився на корекційній спрямованості занять та корекції емоційно – вольової сфери. В своїй роботі «Форми інтеграції у суспільство дітей з помірно розумовою відсталістю» Т. В. Жук проаналізувала засади навчання і розвитку цих дітей, підґрунтя цих засад, умови корекції психічного розвитку, не беручи до уваги такий важливий засіб соціалізації як адаптивне фізичне виховання.

В сфері фізичного виховання і спорту є ряд робіт, які розглядають перспективи наукових досліджень у спорті осіб з відхиленням розумового розвитку, звертаючи увагу на дидактичні особливості проведення тренувальних занять (І. Когут, Є. Гончаренко, 2012).

Ефективність впливу різних видів спорту на дітей з вадами розумового розвитку досліджувала В. Б. Болдирева, 2012, використовуючи засоби баскетболу, Т. Кутек, 2009, вивчала оздоровчий вплив бігу, Н. В. Захарова, 2005, пропонувала методику спортивної підготовки гімнастичного багатоборства в умовах освітнього закладу за програмами Спеціальних Олімпіад.

Є. Ю. Пелих, 2011, досліджувала формування мотивації до фізкультурно-спортивної діяльності у школярів з порушеннями інтелекту на заняттях адаптивним фізичним вихованням.

Передовий закордонний досвід щодо розкриття шляхів і засобів оптимальної соціальної інтеграції дітей з відхиленнями у розвитку досліджують російські науковці (Т. В. Єгорова, А. І. Капустін, Н. Н. Малофєєв, Т. В. Фуряєва, Л. М. Шипіцина, Є. А. Ямбург, Т. А. Добровольська, Е. І. Леонгард, О. М. Старобіна, Н. Б. Шабаліна, Л. І. Аксєнова, О. М. Ким та інші).

Вже доведено, що молоді люди з розумовою відсталістю прагнуть самоствердитись, повноцінно спілкуватися зі здоровими людьми і «наблизитись» до їхніх

можливостей. Вади розумового розвитку як правило не зростають. У більшості випадків можливий інтелектуальний розвиток (за винятком найважчих ступенів порушення інтелекту). Однак недостатність та нерозвиненість ініціатив в суспільстві призводить до соціальної ізоляції «особливої» молоді в спорті і культурі, «закриває» для них найпопулярніші форми культурно-спортивного руху в регіонах, позбавляє можливості інтеграції в суспільстві і участі в соціальному розвитку. [1,3,4].

До пріоритетних завдань викладача адаптивного фізичного виховання належать створення оптимальних умов для занять фізичною культурою, пошук нових форм і засобів фізичного виховання, які сприяють успішній соціалізації та інтеграції, а також подальшій участі у Спеціальних Олімпіадах. [2,6,8].

Суспільство повинно максимально адаптувати свої стандарти до особливих потреб людей, що мають інвалідність, з тим, щоб вони могли жити незалежним життям. Шлях вирішення проблеми не у підтягуванні інваліда до рівня здорової людини, а у створенні специфічних умов суспільного життя, де розумові чи фізичні обмеження не формуватимуть залежності інваліда від здорових людей, чи ця залежність буде мінімальною. Адже соціалізація – це двосторонній процес і результат засвоєння й подальшого активного відтворення індивідом соціального досвіду, у перебігу якого він стає особистістю, одержує необхідні для життя серед людей знання, уміння й навички, тобто здатність спілкуватися й взаємодіяти з ними під час вирішення завдань. На процес соціалізації впливає багато чинників серед них найефективнішим джерелом розширення життєздатності і інтеграції людей з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство є фізичне виховання і спорт [1, 3, 8].

Процес соціалізації дітей і молоді з вадами розумового розвитку буде більш успішним, якщо в ході фізичного виховання і навчання у взаємозв'язку, крім освітніх і корекційних, формується готовність учнів до трудової діяльності і самостійного життя в суспільстві; здійснюється комплексний і диференційований підхід в реалізації завдань фізичного виховання, забезпечується необхідна його корекційна спрямованість; різноманітні засоби фізичного виховання використовуються не тільки на уроках фізичної культури, але і в інших ланках цілісного педагогічного процесу, застосовуючи нові технології які відповідають рівню психофізичного стану і рівню інтелектуальної вади. [6,7].

Важливим моментом успішної соціалізації дітей і молоді є проведення занять адаптивного фізичного виховання дітей з різним ступенем інтелектуальних вад, залучення батьків чи родичів, студентів-практикантів, волонтерів до занять.

Адаптивне фізичне виховання для осіб з розумовою відсталістю – це не тільки один з засобів усунення недоліків у руховій сфері, але і повноцінного фізичного розвитку, зміцнення здоров'я, адаптації в соціумі. Ступінь адаптації знаходиться в прямій залежності від клініко-психологічного стану дітей та молоді, тому спеціалісту АФВ для плідної діяльності необхідно знати характерні прояви основного дефекту, особливості фізичного, психічного та особистісного розвитку даної категорії учнів. [2,4].

Соціальна адаптація у суспільстві неможлива без володіння людиною загальноприйнятими комунікативними навичками. Не вмюючи спілкуватись з оточенням й однолітками, не маючи постійного зразка для спілкування різних людей між собою (крім педагогів і обслуговуючого персоналу), діти не можуть повноцінно розгортати сюжетну гру, відчу-

вають труднощі при вирішенні спеціально створених ситуацій. Адаптивне фізичне виховання дає такі можливості, і правильне поєднання АФВ з іншими видами діяльності та різноманіття засобів це шлях до успішної соціалізації. [2,7].

Досліджуючи проблему умов соціалізації особистості дітей і молодих людей з вадами розумового розвитку в АФВ було проаналізовано науково-методичну літературу, де показано, що контингент корекційних установ надає перевагу колективним формам занять, а не індивідуальним, де існує елемент колективного спілкування чи діяльності. [1,2,4,6].

Найбільш ефективною формою подолання недоліків пізнавальної, емоційно-вольової і рухової сфер з орієнтацією на позитивні можливості є рухова активність, в якій провідне місце належить рухливій і спортивній грі, яка дає можливість впливати на дитину при його безпосередній активній діяльності. [7,8].

Головний результат гри – це спілкування, радість та емоційний підйом. Вміло підібрані рухливі ігри та оточуюче емоційне забарвлення компенсують дефіцит позитивних емоцій і ставлять нові цілі. В ігровій діяльності діти включаються в рухову діяльність, розвиваються фізично і отримують моральне і емоційне задоволення.

Л. В. Шапкина [8] підкреслює, що характерною особливістю розумово відсталої дитини, є швидка стомлюваність від монотонної роботи, і тому емоційно насичена, захоплююча діяльність, нескладна і невелика по змісту може збільшити працездатність дитини.

Досить важливою умовою для занять адаптивним фізичним вихованням є створення мотивації до занять. Основними мотивами у дітей та молодих людей, що займаються адаптивним фізичним

вихованням з порушенням інтелекту легкого ступеня є мотиви, спрямовані на отримання задоволення від процесу рухової активності і на спілкування з однолітками і педагогами.

За даними науковців, у осіб, які відвідували додаткові заняття з адаптивного фізичного виховання спостерігалась більша динаміка ведучих мотивів занять, ніж у осіб, які відвідували протягом року тільки уроки фізичного виховання [5].

Зовнішнє середовище дитини з порушенням інтелекту, як правило, обмежене стінами школи і дома, а коло людей, з якими дитина має можливість контактувати, як показує досвід, з часом практично не збільшується. У зв'язку з несприйняттям більшістю людей дітей з особливими потребами, організація додаткових занять адаптивним фізичним вихованням для дітей з порушенням інтелекту, особливо – при можливості проводити їх за межами корекційного закладу – практично єдиний шлях до збільшення сфери спілкування, знайомства з новими людьми і умовами діяльності, отримання нових вражень і рухового досвіду. [6,7].

Основними факторами виховання розумово відсталого дитини є виховуюче середовище, виховуюча діяльність і усвідомлення дитиною себе в реальному житті. Ці фактори неухильно пов'язані між собою в кожному акті життя дитини.

Виховуюче середовище означає організацію життєдіяльності у взаємозв'язку з навколишнім світом.

Виховуюча діяльність означає залучення дитини у різні види діяльності, оскільки діяльністю утверджується активне відношення до реальності.

Усвідомлення, самовідчуття себе в реальному житті також утруднено, оскільки такі діти мають меншу мобільність, обмежені

можливості комунікації і соціальних відношень. Формування власної самооцінки, вибір ціннісних орієнтацій для розумово відсталого дитини – велика невирішена соціальна проблема.

В цій ситуації адаптивне фізичне виховання виступає таким соціокультурним феноменом, в якому поєднані всі три фактори виховання, які впливають на успішну соціалізацію дитини з інтелектуальною інвалідністю.

Певним чином впливаючи на емоційну сферу дітей з порушенням інтелекту в процесі їх занять адаптивним фізичним вихованням, ми можемо викликати зміни (наприклад активізувати) в розумовій сфері дітей, тим самим підвищуючи їх довільну активність в тій чи іншій фізкультурно-спортивній діяльності з послідувачим формуванням стійких мотивів до регулярних занять. [8].

Як один із засобів адаптивного фізичного виховання – іпотерапія. Зміст адаптивної верхової їзди (при правильній організації навчального процесу) і адаптивного фізичного виховання тотожні. Вони безумовно мають спільні завдання. В світовій практиці іпотерапія розглядається як потужний засіб соціальної реабілітації для осіб з особливими фізичними та інтелектуальними можливостями, безмежне джерело радості, задоволення своїми можливостями, це прояв віри в можливість долати страх, невпевненість, вдосконалювати свої вміння і рухатись вперед. [8].

Необхідно вести пошук найбільш дієвих засобів адаптивного фізичного виховання (окремих вправ, комплексів та інше), враховуючи особливості кожної дитини. Для цього необхідно постійно аналізувати літературу по фізичному вихованню, вивчати досвід діяльності закордонних колег, обмінюватися досвідом роботи з колегами на рівні області, району, країни.

Висновки

Проведений аналіз наукової літератури дає підстави зробити такі висновки:

- фізичне виховання у системі корекційного навчання і виховання – це комплексний вплив на особистість розумово відсталого дитини і формування в неї життєво важливих рухових умінь і навиків, прилучення до систематичних занять фізичною культурою, корекції порушень моторики і фізичного розвитку, зміцнення здоров'я;

- основними факторами виховання розумово відсталого дитини є виховуюче середовище, виховуюча діяльність і усвідомлення дитиною себе в реальному житті. Ці фактори неухильно пов'язані між собою в кожному акті життя дитини;

- виховуюче середовище означає організацію життєдіяльності у взаємозв'язку з навколишнім світом;

- виховуюча діяльність означає залучення дитини у різні види діяльності, оскільки діяльністю утверджується активне відношення до реальності;

- раціонально побудований процес теоретичної і методичної підготовки являється потужним фактором для успішної соціалізації осіб з інтелектуальною інвалідністю;

- якщо для здорових людей рухова активність – це звичайна потреба, то для інвалідів фізичні вправи – ефективний метод одночасної фізичної, психічної та соціальної адаптації.

Подальші дослідження передбачають вивчення наявних умов організації фізичного виховання дітей і молоді з розумовими вадами у спеціалізованих інтернатах.

Література:

1. Адаптивное физическое воспитание и спорт / под ред. Джозефа П. Винника. – Киев : Олимпийская лит., 2010. –

- 608 с.
2. Дмитриев А. А. Физическая культура в специальном образовании: Учеб.пособие для студ.высш.пед.учеб.заведений. / А. А Дмитриев – М.: Издательский центр «Академия», 2002.- 176 с.
 3. Евсеев С. П. Теория и организация адаптивной физической культуры. Учебник в 2 томах. Том 1: Введение в специальность. История, организация и общая характеристика адаптивной физической культуры. 2-е изд., испр. и доп. / С. П. Евсеев - М.: Советский спорт, 2007. – 291 с.
 4. Литош Н. Л. Адаптивная физическая культура. Психолого-педагогическая характеристика детей с нарушениями в развитии. Учебное пособие / Н. Л. Литош – М.: Спорт АкадемПресс, 2002.– 140 с.
 5. Пелих Е. Ю. Формирование мотивации к физкультурно-спортивной деятельности у школьников с нарушением интеллекта на занятиях адаптивным физическим воспитанием: дис.. к.пед.наук: 13.00.04./ Пелих Елена Юрьевна, Санкт-Петербург, 2011.- 166 с.
 6. Ростомашвили Л. Н. Адаптивное физическое воспитание детей со сложными нарушениями развития: учеб. пособие / Л. Н. Ростомашвили - М.: Советский спорт, 2009. - 224с.
 7. Салимов М. И. Влияние средств физической культуры на подготовленность к социальной адаптации школьников с легкой степенью умственной отсталостью: дис.. к.пед.наук: 13.00.04./Салимов Марат Ильдусович, Екатеринбург, 2006. – 166 с.
 8. Шапкова Л. В. Частные методики адаптивной физической культуры: Учебник. / Л. В. Шапкова – М.:Советский спорт, 2007. - 608 с.

